

A se kar naprej spreminja, enkrat je živalca, zajček, pa poredni skratek pa majhen otrok, vselej pa je živo bitje, ki reagira čisto po človeško, vendar ne z besedami, ampak s svojim večnim "a". Takšno metamorfozo pa je tekoče in nenasilno moč proizvesti le z zvočnimi sredstvi v prostoru, ki ni definiran, to je zvočni prostor.

Dogajanje s črko A ima vzporedno dejanje: deklica, ki goji te črke—zajčke zbolí. Malo od žalosti, ker ji je A zbežala, malo zaradi slabe vesti, ker je pustila vratca kletke odprta. V sanjah se ji na oblaku trikrat prikaže A, ki poje, a vsakokrat se ji spet izmakne, ker pade deklica z oblaka nekam v globino. Šele v finalu prikoraka A na čelu povorke instrumentov kar sama od sebe nazaj k deklici.

Kaj torej lahko ugotovimo pri tej Puntarjevi radijski igri za otroke? Da je temeljna zgradba povsem klasična literarna pripoved, ki pa je ves čas dopolnjevana z zvočnimi delci, ki jim mirne duše lahko rečemo eksperimentalni zvočni fragmenti. Ti pa so sorodni tistim, ki jih raziskuje sodobna eksperimentalna poezija, n. pr. letristična ali konkretna poezija.

Zdaj si lahko tudi odgovorimo na vprašanje, zakaj je ta Puntarjeva radijska igra očarala svetovni radijskoigrski avditorij. V času, ko so v vseh umetnostih intenzivno zaživela nova iskanja, ko so si tudi radijski ustvarjalci prizadevali uveljaviti novo razumevanje svoje umetnosti, ko so eksperimentiranja z možnostmi jezika in tehnike preplavila evropski radijskoigrski prostor, a so večkrat obstala na slepem tiru larpurlartizma, je nekje na robu Evrope zaživel majhen zvočni fenomen, ki je s svojimi otroškimi vragolijami posegel v ta resna, včasih že kar ezoterična raziskovanja. Danes, ko gledamo na to dogajanje s časovne perspektive, lahko rečemo, da je Puntar morda nehote, kar zadeva radiofonsko umetnost, vendar hote, kar zadeva poslušalca — otroka, ki čistih abstraktnih dogajanj ne more sprejemati, že tedaj usmeril svoje delo tja, kamor je navsezadnje prispela tudi sodobna radijska igra po obdobju eksperimentiranja, to je do tradicionalnega modela z razpoznavnimi situacijami, na katerem pa se glede njegove dramaturške upodobitve razločno vidijo sledovi eksperimentalnih prizadevanj.

Frane Puntar je po A-ju napisal še 30 radijskih iger za otroke. V vseh teh delih se njegova ustvarjalna misel giblje med obema principoma, ki sem ju poskusila razložiti s primerom *Pravljica v modrem* in A in, ki jih lahko označimo z nazivom: radijska igra kot literarno umetniško delo in radijska igra kot kompozicija z akustičnimi elementi.

Vselej pa se F. Puntar spontano in prvinsko "čudi vsemu, kar nas obkroža", v svojo radiofonsko beležnico pa beleži predvsem tiste pojave, ki jih zaznava z ušesi.

Djurdja Flerè

Ljubljana

LETA S FRANETOM PUNTARJEM NA LJUBLJANSKEM RADIU

To so bila lepa leta. Od 1964. dalje pod dramaturškim vodstvom pokojnega Emila Smaska, s pritegnitvijo mladih in zagnanih domačih avtorjev, kot sta bila Frane Milčinski in Marjan Marinc, pa prek Leopolda Suhodoločana, Mirana Košute, Toneta Pavčka ali Žarka Petana vse do Frančka Rudolfa, Svetlane Makarovič ali Borisa A. Novaka. Radijska igra za otroke se je v tem času uveljavila v avtonomnem, samostojnem oddelku ured-

ništa radijskih iger kot dramaturško in estetsko enakovredna veja radiofonske dejavnosti. In tej velja posvečati največjo skrb, sledeč zlatemu Župančičevemu pravilu, da je za otroke tudi tisto najboljše komaj dobro. Vse dotedanje podcenjevanje te zvrsti, šarlatanstvo in diletantizem, pa visoko povzdignjeni moralizatorsko-pedagoško-utilitaristični prst, vsi ti in drugi naglavni grehi sleherne ustvarjalnosti za otroke, so morali izginiti iz programov. V ospredju je bila takoj ob ustanovitvi samostojnega oddelka za otroško radijsko igro predvsem zavest o njenih specifičnih izraznih možnostih. Tako v dramaturgiji in izvedbi je zavel za dolga leta nov veter — delo ni bilo več delo, temveč raziskovanje medija. Ure, posvečene tem raziskavam, so zapisovale tajnice v dodatne nedeljske in nočne termine največje zbranosti. Literarna osnova je pomenila predvsem ustvarjalno spodbudo za nova odkritja...

In ko je leta 1968. nastopil na tej sceni najizvirnejši, Frane Puntar, avtor pravih partitur za glasbeno-zvočne slikanice povsem novih, modernih radijskih pravljic in razigranega fantazijskega razkošja za vesoljno poslušalstvo vseh slojev in starosti, pa ko je inspiriral celo homogeno ustvarjalno ekipo, da je čarala iz njegovih predlog leto za letom nova radiofonska presenečenja — je seveda sledil prodor slovenske radijske igre "za otroke" tudi prek naših meja. Najprej v jugoslovanskem okviru — na vsakoletnem Tednu jugoslovanske radijske igre na Ohridu. "Žirije se menjavajo, Puntar pa ostane", je bila krilatica, ki je spremljala naše ohridske nastope najmanj deset let — in ne pozabimo, da so se v teh, sedemdesetih letih, podeljevale nagrade takorekoč redno po "nacionalnem ključu" — a ti "vražji Slovenci" so na Ohridu kar naprej pobirali drugim narodom izpred nosa vse nagrade: za tekst, za režijo, za glasbo, za tonski posnetek in za dosežek v celoti. Puntarja so začele kot za stavo uvrščati v svoje sporede vse jugoslovanske postaje. A tudi pri tem ni ostalo. Frane Puntar je prodril na največjo mednarodno manifestacijo radijskih iger, na Prix Italia, zmagal med najvidnejšimi avtorji v mednarodni radijski zvezi UER in bil proglašen na Finskem za najboljšega avtorja njihove letne produkcije. Njegove igre, prevedene v deset jezikov, so programirali v Nemčiji, Franciji, Italiji, na sporedih so se pojavljale vse od Skandinavije tja do Malte. In ves ta prodor v Evropo brez ene mednarodne konvencije ali posebne subvencije za mednarodne stike, brez kakršnih-koli kulturnopolitičnih posredovanj — le zgolj po zaslugi čiste, vrhunske kvalitete. To mu je morala končno priznati tudi rodna Slovenija — doslej je naš edini avtor radijskih iger, ki je prejel za svojo dejavnost nagrado Prešernovega sklada.

V čem je Puntarjeva tako nezamenljiva in dragocena enkratnost? Zakaj se posveča skoraj izključno igri za otroke, ki zahteva posebno dramaturgijo? Zakaj je njegova igra za otroke tako univerzalna, da govori vsem starostim in je hkrati igra za odrasle? Zakaj je prav Puntar tako radiofonsko hvaležen, da izstopa po slušnih in zvočnih izraznih možnostih daleč nad vsemi drugimi? To je le nekaj iz dolge vrste vprašanj, od katerih bi vsako zaslužilo odgovor, ki bi daleč prerasel namen te bežne predstavitve. Poskusimo povedati vsaj malo tega, kar se nam zdi za Puntarja bistveno.

Neki srbski kolega — Srbi so veliko pisali o Puntarju — radijski dramaturg Zoran Popović, je zapisal, da je ves Puntarjev pogled na svet "pogled skozi okno otroštva". Kaj se to pravi? Če se opremo še na drug citat, na besede uglednega francoskega literarnega teoretika Paula Hazarda, dobimo v kratkem obratno definicijo — definicijo odraslih: "Odrasli ljudje niso svobodni, temveč so ujetniki samih sebe. Tudi kadar se igrajo, imajo pri tem neke interese; igrajo se pač zato, da se sprostirjo, da na kaj pozabijo in da ne mislijo na to, kako malo časa jim še ostaja; igra jih ne zanima zaradi igre same. Kako daleč o njih je kraljestvo otrok!"

Frane Puntar, ki gleda "skozi okno otroštva", pa je v samem središču tega kraljestva. Sproščen, spontan, daleč od ujetosti odraslih, zapredenih v svoje skrbi. Neobremenjeno dinamičen in radoveden kot otrok, ki raziskuje svet brez izkušenj z njegovo realnostjo in

z optimističnim zaupanjem v številne možnosti, ki mu jih obeta prihodnost. Puntar je upornik, ki se upira ujetosti odraslih: nasilju zunanjega sveta nad lastno voljo, nasilju nad božjo naravo, nasilju dogem in doktrin, nasilju goljubij in laži. Kot otrok, ki ne ve, v kakšne nevarne pustolovščine se spušča, ki ne verjame dvignjenemu prstu moralizatorjev in ki ocenjuje svet dobrega in zlega po lastnih merilih. Čisto in naivno. Z nepogrešljivo in nebrzdano fantazijo, ki mu je, kakor otroku, prvi užitek, znamenje njegove svobode in njegov življenjski vzgon. Puntar, bližnji sorodnik nadrealistov in gledališča absurda, se poigrava v svojem odporu zoper vsakršno ujetost z neugnanostjo klovna in s poletom liričnega pesnika. Frane Puntar je upornik, klov in pesnik.

Že naslovi njegovih iger, ki so se vrstile od leta 1968, povedo, da mu je osrednji navdih lahko najbanalniji trenutek, ki pa se mu razpoje in razigra sto klafter nad vsakdanjo banalnostjo: To so: *Pravljica v modrem, A, Medvedek zleze vase, Cestožerka, Gosli, Uho, Jabolko, Bobnanje od znotraj, Vrata ki škripljejo, Biba leze, Ha, Hojladrija, Vile—vali—voli, Drezanje v kamen, Pesem gre na zmenek, Tek za čevlji, Mala žalost, Ha...* Ti naslovi nam tudi povedo, da gre pri njem že v samem jedru navdih za maksimalni naboj zvočne fantazije, ki pride do polnega izraza šele v radiofonski izvedbi. Da je lahko na primer glas A hkrati glavna junakinja igre, črka in zajček, fluidna metafora z več konkretnimi in — ker je pač čisti glas, — s še več abstraktnimi pomeni. Tako pomensko bogastvo pa lahko ponazorijo samo besede v posebni interpretaciji in v zvezi s šumi in glasbo, pa sugestivni ritmi montaže, čarovnije filtrov in stereofonskega ugnjetanja vsega zvočnega gradiva, ki sugerira prostor in čas brez literarnih opisov, sintetično neposredneje in močnejše kot kakšna stara pravljica o začaranem gozdu.

Puntarjeve igre so torej predvsem predloge za sporočilnost, ki daleč presega nezahtevna območja mehanične, rutinske reproduktivnosti, saj se v svojem idejno-tematskem okviru naravnost stikajo z ustvarjalnostjo zrelih raziskovalcev in umetnikov. Zato zahtevajo od svojih izvajalcev najposljivejši prostor. Njihove notranje zakonitosti, ki jim določajo umetniško bistvo, so lahko prišle do polnega izraza le ob uglašenem teamu režiser-komponist-tonski mojster, - v našem primeru Rosanda Sajko, Urban Koder in Metka Rojc. S poglobljenim študijem in odkrivanjem novih razsežnosti radiofonskega medija, ki jim je omogočil ob navdihu Puntarjevih partitur razkošne umetniške sinteze sugestivnih slušnih vsebin, so ustvarili mostove, ki vodijo v nove in nove možnosti radijske igre v prihodnosti.

Zdaj so na vrsti mladi rodovi, da krenejo po njih.

Irena Fasvald

Vuzenica

FRANE PUNTAR *

I

Frane Puntar se je rodil 15. septembra 1936 v Krškem. Gimnazijo je obiskoval v Celju in leta 1954. maturiral. Nato se je vpisal na Fakulteto za arhitekturo v Ljubljani, a študija ni končal. Nekaj časa je opravljal različna honorarna dela, nato se je povsem posvetil pisanju. Živi v Ljubljani kot svoboden književnik.

* Besedilo je iz diplomske naloge o sodobni slovenski radijski igri, ki jo je avtorica zagovarjala letos na Pedagoški fakulteti v Mariboru.